

ВЕЛИКДЕНЬ НА СУСІДАХ¹

Із усіх «Христос Воскрес», що їх по дитячих роках доводилося зустрічати на коні, при кострі в лісі, на в'язничних прічах, цей чомусь найбільш мені пам'ятний. У вухах лящали ще стріли бою під Парканами, вибух міни під Бендерським мостом за останньою частиною Запорозького корпусу, що відступив до Басарабії. Румуни, яких ми, зрештою, величали просто циганами, робили все можливе, щоб «уприємнити» нам [тим]часовий побут на їхній території. По-перше, трудно було знайти старшину чи козака, в якого б вояки румунського короля чогось не вкрали. Бодай один чобіт або яку стару їдунку. По-друге, «цигани» суворо стежили за тим, щоби місцеве населення не продавало нам нічого, а головно, щоби не продавало нам паші для коней. На заяви, що не маємо чим годувати коней, румунські офіцери «співчуваюче» притакували та пропонували, щоби... продавати їм коні, бо, мовляв, і так поздыхають...

У Страсну п'ятницю й суботу наш поїзд стояв на якомусь полустанкові серед поля. Начальник того полустанку на всі запити, коли рушимо вперед, тільки зводив до неба очі: «Бог знає!».

– Як депеша прийде.

Найгірше було, що ми відбилися від штабу і постачання, де було ще трохи консервів і сухарів. А що найважливіше, наші інтенданти, «презентуючи» комусь із офіцерів «Його величності» мішок або пару фунтів цукру (залежно від ранги), час до часу примудрялися добути дозвіл виміняти за той-таки ж цукор вівса, що був підвалиною всього нашого життя.

На два кілометри від полустанку виднілися хати якогось села, але начальник чоти жандармів, яка сиділа в станційному будинку, наставивши на нас два кулемети, і слухати не хотів, коли зверталися до нього, щоби дозволив туди поїхати. Хлопці смоктали відбиті колись у большевиків ляндринки, яких при поїзді був цілий

¹ У спогаді йдеться про відступ Запорозького корпусу Армії УНР через територію Румунії в Галичину у квітні 1919 року.

пульмановський вагон, та, смакуючи, згадували, які то пишні речі стоять тепер на великодніх столах по Україні!

Декілька коней, що охоче їли ляндринки, почували себе не найгірше. Перед кожним стояла шістнадцяти кілограмова скринька з написом фабрики цукорків Жоржа Бормана... Але мій «Гриць» вважав, очевидно, за образу для своєї конячої гордості їсти те, чим панночки забавляються, й уперто гриз дошку, якою був перекладений вагон.

Під вечір залажу до «конячого» вагону провідати товариша. Побачивши мене, «Гриць» сумно заіржав. Плещу його по шиї.

– Що, Грицю, зле? Їсти хочеш?

Гриць всуває голову мені під пахву і похитує нею, неначе хоче сказати: «Зле, товаришу, зле... між циганами Паску зустрічати». Потішивши його, що й у мене на ляндринках талія потоншала, вилажу й їду попід поїзди. Коло одного з вагонів стоять підстаршини Кармелюцького куреня – Басюк, Кошкин та молдаван Бужуран, з якими я минулого року зустрічав Великдень у Харкові. Вони поїхали з нашим ешелоном, який ішов поперед їхнього, щоби, поки надійде їхній полк, стріти Паску десь між молдаванами, про що обіцяв постаратися Бужуран. Тим часом надії завели...

Заводимо розмову. Басюк починає згадувати, як гарно минулого року в Тамбовській казарми Харківський губерніяльний командант Мироненко кілька бочок портвейну прислав. І ковбаса із крашанками була. А на другий день знайомі на всі боки запрошували...

Кошкин мовчав, бо він і ту Паску зустрічав у німецькій «паці», арештований німецькою стежею за те, що порозбивав у парку носи двом фельдфеблям-баварцям, ставши в обороні чести якоїсь українки.

Хлопці заявили мені, що постановили таки піти ввечері до села. Щоби поїзд вночі рушив, нема надії. «Цигани» святкувати будуть. Бужуран запевняв, що молдавани – народ гостинний. Виноградного вина та чогось з'їсти не пожаліють. Басюк додав, що на це він великої надії не покладає, але в нього є півтори тисячі «миколаївських» грошей, а за них «молдаван батька продасть».

Порадившись із начальником і братом в одній особі², згоджуюсь пристати до товариства... з умовою, що допоможуть мені принести вівса – «розговітися Грицеві».

Як добре стемніло, вибираємося поза водокачкою в поле і простуємо на світла села. І на полі, й на дорозі за ногами тягнеться густе болото. Добре-таки натовмившись, дібралися нарешті до першої хати. Двері замкнуті. На наш стук у хаті згасло світло. На всі наші «моління» – з хати ані звуку. Не допомгла і Бужуранова «молдавщина»³. Обійшовши з таким самим висновком всі хати маленького сільця та допікши добре Бужуранові за «молдавську гостинність», вирушаємо назад, голодні й лихі як вовки.

За селом спостерігаємо, що на полустанку прийшов якийсь поїзд. Може, яка частина підійшла «із запасом»...

Коли підходили вже до полустанку, на дорозі замаячили дві постаті. Порівнявшись із нами і приглянувшись у темноті, скинули із плеч рушниці і наробили галасу.

Бужуран, який балакав по-румунськи, вступає «в переговори». За хвилину освідчує нам, що румуни вимагають, щоби ми йшли з ними до шефа, бо ми полонені і сам король наказав нікуди нас із поїздів не пускати.

У мене в кишені був електричний ліхтарик. Присвічую й бачу, що маємо честь балакати із двома «фрайтрами»⁴ жандармерії. Діло погане... Якби рядові або вже які старші, а то з цією «першою по Богові рангою» – нелегко зладитися.

Тим часом жандарми пом'якшили тон і стали досить лагідно доказувати щось Бужуранові. Питаю його, в чому справа.

– Кажуть, щоби дати їм по двадцять лей, тоді нас пустять. У них же, чортових циганів, усі беруть, одна королева – навпаки...

Побачивши, що ми засміялися, румуни почали немилосердно лаятися (що і я вже розумів) і шарпали нас, щоби йти з ними.

Басюк оглянувся на дорогу.

– Та що з ними довго торгуватися! Як давать, то давать.

Витягнувши з кишені нагана, він так мацанув важкою ручкою одного жандарма кудись під ніс, що бідолаха тільки ногами

² Павло Городянин, двоюрідний брат письменника.

³ «Молдавщина» - молдавська мова.

⁴ «Фрайтрам» – єфрейтор.

У ВОРОЖОМУ ТАБОРІ

Спогади

Маленькій Любці Гадзевичівній присвячує цю книжку «вуйцьо Юрцьо»

Спогади... На самоті перебрати день за днем, рік за роком те, що вже збігло в минуле, відтворити в собі пережиті радощі й болі, відчутти їх ще раз і ще раз. Болючу привабливість цього заняття знає лише той, хто має що згадувати: хто любив і ненавидів усією душею, хто знає смак голоду й музику небезпеки, хто зустрічався на вузькій стежці віч-на-віч зі смертю, чув її подих і, щасливо розминувшись, показував їй услід дулю.

Пригадувати пережите, аналізувати помилки, почуття вдячності, жалю до людей і подій – це справжня радість. Вона має ще й свою особливість: коли минуле вкидається у друкарську машинку і віддається до рук тисяч читачів у вигляді книжки, спогади з інтимного життя, які у власній душі стоять на першому плані, відбігають на останній. Для суспільності вони нецікаві. У нас переважно публікуються спогади з минулої Визвольної боротьби.

Хто пише про події та боротьбу за Збручем у 1919–1920 роках, той щасливий, бо може писати все. В іншій ситуації перебуває той, хто має що написати про боротьбу, якої, на думку багатьох, не було. В тій боротьбі жовто-блакитна кокарда і червона зоря не завжди відповідали переконанням того, хто ними декорувався. В лабіринтах війни перехресчувалися інтереси трьох, чотирьох, а часом і п'яти сил. Описувати її подробиці не все ще нам можна.

Свої спогади про перебування у Україні в 1922–1932 роках мушу починати від 1924 року, фактично від часу мого останнього ув'язнення. З причин від мене незалежних.

Щоб не ставити читача відразу перед потрісканими двома камери №8, пригадаю декілька фрагментів з попередніх